Filip Katanić

ISSN 0353-295X (Tisak) 1849-0344 (Online)
Radovi - Zavod za hrvatsku povijest
Vol. 57, br. 2, Zagreb 2025.

UDK: 355.48(439.5)“17“(091)
357.1(439.5)“17“(091)
929-052Xenophon
Pregledni rad
Primljeno: 2. 6. 2025.
Prihvaćeno: 31. 10. 2025.
DOI: 10.17234/RadoviZHP.57.30

Utjecaj Ksenofontove knjige *O zapovjedniku konjice* na razvoj vojnog konjaništva u Habsburškoj Monarhiji u 18. stoljeću

U radu se prikazuje utjecaj knjige grčkog povjesničara Ksenofonta *O zapovjedniku konjice* (grč. *Hipparhikós*) na razvoj vojnog konjaništva u Habsburškoj Monarhiji u 18. stoljeću. Konjanički priručnik *Exercitium zu Pferd und zu Fuß sowohl über ein ganzes Regiment, als auch über eine Compagnie oder kleinen Troupp ins besondere* (*Priručnik za vježbe na konju i pješke*, *oboje za cijelu pukovniju ili satniju*, *a posebno za manje postrojbe*, Beč: 1739), kojim su položeni temelji konjaničke obuke u Habsburškoj Monarhiji, u cijelosti slijedi Ksenofontovu metodologiju što dokazuje utjecaj antičkih ideja na razvoj vojne znanosti u 18. stoljeću, prikazan na primjeru vojnog konjaništva.

Uvod

Knjiga grčkog povjesničara Ksenofonta[1] *O zapovjedniku konjice* (*Hiparhikós*) nastala je 368. g. pr. Kr. i predstavlja prvo, cjelovito pisano djelo o upotrebi konjaništva i prvi pisani tehnički priručnik za vojno konjaništvo u europskoj književnosti.[2] U ovoj je knjizi Ksenofont izložio metodologiju konjaničke obuke, opisao bitne značajke konjaničkog umijeća i vještine, izložio primjere djelovanja konjaništva u raznim situacijama te dužnosti konjaničkog zapovjednika. Ujedno je prva knjiga u europskoj književnosti koja se posebno bavi

[1] Ksenofont (grč. Ksenophõn, Atena, oko 428. g. pr. Krista – Korint, oko 354. g. pr. Krista), grčki književnik, vojni zapovjednik, filozof i povjesničar. Učenik Sokratov, porijeklom iz aristokratske, atenske obitelji vitezova (drugi atenski razred koji je prema prihodu sa zemlje služio u konjaništvu) naklonjene Sparti. Zbog sudjelovanja u pohodu Kira Mlađeg protiv brata Artakserksa II. na Perziju (401 – 399. g. pr. Krista) i zapovijedanja spartanskim konjaništvom u bitki kod Koroneje 394. g. pr. Kr. protiv rodne Atene, prognan iz Atene. Najznačajnija su mu djela *Obrana Sokratova*, *Grčka povijest* (*Helenika*) i *Anabaza* (*Kirov pohod*). Njegove dvije knjige *O zapovjedniku konjice* i *O konjaničkom umijeću* smatraju se prvim pisanim djelima o konjaništvu u europskoj književnosti. Jedan je od rijetkih klasičnih autora čiji je opus u cijelosti sačuvan i koji danas služi kao povijesni izvor za proučavanje povijesti antike; XENOPHON 1972: 9–48; XENOPHON 1979: 7–46; KSENOFONT 2001: 7; *Hrvatska enciklopedija*, sv. 6, 2004, „Ksenofont“: 313; KSENOFONT 2018: 13; HUMBLE 2022: 15–16.

[2] KSENOFONT 2018: 7.

konjaništvom kao rodom kopnene grane vojske, jer ističe važnost konjaništva kao vojnog instrumenta za povećanje političke moći države unutar same vojne sile kao cjeline.

Konjanički priručnik iz 1739., *Exercitium zu Pferd und zu Fuß, sowohl über ein gantzes Regiment, als auch über eine Compagnie oder kleinen Troupp ins besondere* (*Priručnik za vježbu na konju i pješke, kako za čitavu pukovniju tako i za pojedinu satniju ili pogotovo manju postrojbu*, Beč: 1739) napisao je austrijski feldmaršal Ludwig Andreas Khevenhüller,[3] pa je ovaj priručnik u međunarodnoj historiografiji poznat kao *Khevenhüllerov priručnik*. On svojom strukturom, pristupom, metodologijom, ciljem i namjenom, u cijelosti slijedi pristup, strukturu, metodologiju i cilj Ksenofontove knjige *O zapovjedniku konjice*.

Khevenhüller je svojim priručnikom postavio temelje habsburškog konjaništva za razdoblje od 18. stoljeća do raspada Habsburške (od 1867. Austro-Ugarske)

[3] Ludwig Andreas von Khevenhüller (Linz, 30. studenoga 1683 – Beč, 26. siječnja 1744), austrijski feldmaršal, tajni savjetnik, potpredsjednik Dvorskog ratnog vijeća u Beču 1739 – 1742, zapovjednik obrane Beča od 1739. do 1744. te zapovjednik grada i tvrđave Osijek i Slavonske Vojne granice 1733 – 1735. godine. Tijekom života se istaknuo u svim ratovima Habsburške Monarhije u prvoj polovici 18. stoljeća, posebno kao konjanički zapovjednik. Godine 1726. napisao je konjanički priručnik *Excercitium für die Dragoner zu Pferd und zu Fuss* (Beč; Brno, 1726), namijenjen obuci konjaničkih časnika i konjanika dragunske konjaničke pukovnije *princ Eugen* kojom je u tome trenutku zapovijedao. Kasnije je ovaj priručnik poslužio kao predložak za službenu obuku cjelokupnog habsburškog konjaništva. Godine 1739. Khevenhhüller je proširio svoja razmišljanja, znanja i iskustva konjaničkog zapovjednika i objedinio ih u prvi, cjeloviti konjanički priručnik za obuku cjelokupnog konjaništva habsburške vojske *Exercitium zu Pferd und zu Fuß, sowohl über ein gantzes Regiment, als auch über eine Compagnie oder kleinen Troupp ins besondere* (Beč, 1739). Ovim priručnikom položeni su temelji habsburškog konjaništva do završetka Prvog svjetskog rata 1914. godine. Razmišljanja o taktici, strategiji i vojničkom umijeću sumirao je u djelu *Opservations-Puncten* (Kronstadt, 1729, novija izdanja Beč – Brno 1734, Beč 1739. i Beč 1749). Dana 24. veljače 1737. imenovan je zapovjednim generalom u Srijemu, a 31. svibnja 1737. stekao je čin feldmaršala, titulu tajnog savjetnika i potpredsjednika Dvorskog ratnog vijeća. Od njegovih pisanih vojnih djela važno je istaknuti *Regulament* od 33 članka iz 1735, kojim se uređuje status slavonskih graničara na način da su utvrđena prava i obveze graničarskih časnika i vojnika, nadležnost vojnih zapovjednika nad civilnim poslovima, zabrana otuđenja vojnih dobara te propisane kazne za nepoštivanje vojnih dužnosti i hijerarhije te *Reglement welchem an der Königlichen Haupt und Residenz Staadt Wien* (Beč, 1741), namijenjen građanima Beča, bečkom garnizonu i habsburškoj vojsci, u kojem je iznio strategiju obrane Beča u slučaju opsade. Njegovo najznačajnije vojno djelo *Kurzer Begriff aller militärischen Operationen sowohl im Felde als in Festungen* (*Kratak opis svih vojnih operacija na otvorenom prostoru i oko tvrđava*) izašlo je u Beču 1756. nakon njegove smrti 26. siječnja 1744. godine. Za hrvatsku je povijest važan zbog reformi Slavonske Vojne granice i nastojanja poboljšanja statusa slavonskih graničara. Na osnovi njegovih prijedloga reforme Slavonske Vojne granice, u veljači 1737. osnovana je Zemaljska deputacija u Osijeku s upravnom nadležnosti za Slavoniju i Srijem čiji je bio član; *Geschichte und Thaten des jüngstverstorbenen grossen Krieg Helden, Ludwig Andreas des hel. röm. Reichs Grafen v. Khevenhüller* 1744: 23–110; THÜRHEIM 1878: 14–27; *Mittheilungen des K. und K. Kriegsarchivs* 1893: 285; *Vojna enciklopedija*, sv. 4, 1972, „KEVENHILLER Ludvig“: 308; *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7, 2009, „KHEVENHÜLLER, Ludwig Andreas“: 287–288.

Monarhije. Unatoč proteku razdoblja od 2 107 godina između nastanka Ksenofontova i Khevenhüllerova konjaničkog priručnika, tijekom kojega je tehnologija ratovanja znatno napredovala zbog pojave vatrenog oružja, novih konjaničkih pasmina i izumiranja onih koje su postojale u Ksenofontovo doba, uvođenja stremena i sedla za jahanje što je dovelo do promjene tehnike jahanja i načina uporabe konja u vojne svrhe, diferencijacije konjaništva na teško, srednje i lako prema operativnoj i taktičkoj namjeni, metodologija konjaništva ostala je ista jer se priroda konjaničke vojne službe od Ksenofontova doba do 18. stoljeća nije promijenila.

Zbog velike pokretljivosti, brzine, siline udara i raznovrsnih mogućnosti obavljanja kompleksnijih strateških, operativnih i taktičkih zadataka, konjaništvo je od antičkog doba pa do Prvog svjetskog rata činilo bitan rod kopnene grane vojske s velikim borbenim potencijalom i nerijetko odlučivalo o ishodu bitke. Drugi je razlog financijski trošak. Zbog troškova uzgoja konja za vojne potrebe i održavanja jakog konjaništva kao udarne snage kopnene vojske, u konjaništvu su mogli služiti samo imućni građani koji su bili u mogućnosti kupiti konja, konjaničko naoružanje i opremu te snositi troškove vojnog pohoda ili konjaničke službe u miru. U Ateni su to bili pripadnici konjaničkog staleža – vitezovi (*hippeis*), a u Habsburškoj Monarhiji tijekom 18. stoljeća pripadnici plemstva, zaduženi za nabavu, uzgoj, prehranu i obuku konja za vojne potrebe.

Ksenofontova knjiga O zapovjedniku konjice[4]

Knjiga je ponajprije napisana kao stručni priručnik, namijenjen atenskom zapovjedniku konjaništva, a govori o ustroju vojnog konjaništva, obuci, vođenju i zapovijedanju konjaničkim postrojbama u miru i u ratu, izvođenju konjaničkih operacija i manjih akcija, kako na strateškoj i operativnoj, tako i na taktičkoj razini. Praktična je svrha ovog priručnika dati upute kako pravilno koristiti konjaništvo u borbenim djelovanjima i maksimalno iskoristiti njegov borbeni potencijal.

Izdanje Ksenofontove knjige *O zapovjedniku konjice*, koje se koristilo kao predložak u ovome radu, sastoji se od devet poglavlja, označenih rimskim brojkama od I. do IX., podijeljenih na odlomke, označene arapskim brojkama. Važna je kao povijesni izvor za proučavanje antičkog ratničkog umijeća jer je Ksenofont ovdje po prvi puta sustavno izložio deontologiju profesije konjaničkog zapovjednika i konjanika, opisao ustroj i sastav konjaništva, razlučio brojnost pojedinih sastavnica prema taktičkoj i operativnoj namjeni, ukazao na važnost konjaništva kao posebnoga roda kopnene grane vojske, opisao njegove prednosti i slabosti u odnosu na pješaštvo te opisao konjaničke taktike i raznolikost konjaničkog

[4] U ovome se radu koristilo izdanje Ksenofont, *O konjaničkom umijeću, O zapovjedniku konjice*, Zagreb, Latina et Graeca, 2018. Preveli i komentirali Maja i Ranko Matasović.

djelovanja u ratu i u miru. Posebno je opisao taktičko-operativnu važnost file, manje sastavnice konjaničke postrojbe, kao osnovne jedinice konjaničke obuke.

U drugom poglavlju *O zapovjedniku konjice*, Ksenofont je opisao ustroj i raspored atenskog konjaništva u prvoj polovici 4. st. pr. Kr. U ovome je razdoblju Atena držala redovno konjaništvo koje je služilo u ratu i u miru te najamno konjaništvo. Redovno su konjaništvo činili vitezovi (*hippeis*), odnosno teški konjanici iz viteškog razreda, dok je najamničko konjaništvo bilo ustrojeno od strijelaca koji su bili plaćenici ili kupljeni robovi (*hippotoxotai*). Brojnost atenskoga konjaništva je od početka Peloponeskog rata ostala nepromijenjena. Zakonom je bilo propisano da konjaništvo čini 1000 vitezova (*hippeis*) i 200 konjanika strijelaca (*hippotoxotai*). Vitezovi su bili podijeljeni u deset fila. Jednu filu činilo je 100 konjanika. File su bile podijeljene u dva odjela, svaki po pet fila s 500 konjanika. Svaka fila bila je podijeljena u manje konjaničke odrede. Svakim odjelom od 500 konjanika je zapovijedao hiparh, a svakom filom filarh. Hiparhe i filarhe birao je narod, a niže časnike filarsi. File su po sastavu i taktičkoj namjeni odgovarale današnjim konjaničkim eskadronima, a manji odredi unutar fila konjaničkim vodovima. Ksenofont je predložio da se postavi zapovjednik svake file, desetnik (grč. *dekádarkhoi*). Za desetnike je predložio da se izaberu najjači i najčastoljubiviji i da ih se postavi u prve redove, ispred file kojom zapovijedaju. Na začelju desetina treba postaviti najstarije i najiskusnije koji su pouzdani. Također, hiparh i filarsi trebaju biti u zadnjem redu, kako bi bodrili konjanike u napadu i imali pregled bojišnice ili, u slučaju povlačenja, razboritim zapovijedanjem spasili konjaništvo od raspada poretka, rasula i pogibije.[5] Ovakav raspored u cijelosti preuzima i Khevenhüller u svojem priručniku iz 1739. godine.

Ksenofont započinje i završava knjigu invokacijom bogovima koji trebaju biti milostivi „da se konjanici popune u broju koji je propisan zakonom, ali i tako da se ne umanji snaga konjice“.[6] Pritom misli na kvalitetu konjaništva, uz potrebitu brojnost propisanu zakonom. Atensko konjaništvo moralo se popunjavati samo zdravim i jakim konjima, bilo je strogo zabranjeno uvrštavati u borbene sastave konje koji nisu bili sposobni za vojnu službu, jer je to umanjivalo borbenu moć konjaništva i atenske vojske u cjelini.

Glavna značajka Ksenofontove knjige je izlaganje metodologije konjaničke obuke koja se odvijala u dvije faze. Ovakva metodologija koristila se u konjaničkoj obuci od antike sve do suvremenog doba. Prva je bila pojedinačna faza obuke svakog konjanika, a druga faza obuke u konjaničkoj formaciji, odnosno skupna obuka u poretku, pri čemu se konjanike podučavalo konjaničkoj taktici, strategiji i obavljanju različitih zadataka.[7]

[5] KSENOFONT 2018: 127; RAC 1902: 217.

[6] KSENOFONT 2018: 115.

[7] KATANIĆ 2022: 20.

U prvoj se fazi pojedinog jahača učilo jahati na borbenome konju do perfekcije i koristiti razna oružja na konju. Učilo ga se pravilno uzjahivati, ovladavati konjem, sklapati veze između jahača i životinje, silaziti s konja, rukovati dugim kopljem za borbu protiv neprijateljskoga pješaštva, kratkim kopljima za bacanje ili za ubod protivničkog konjanika, te naposljetku koristiti mač i štit za borbu. Također, učio se nagli okret konjem, nalet konjem na pješaka, konjem na konja, dizanje konja na prednje i spuštanje na stražnje noge s jahačem na leđima radi postizanja savršene ravnoteže. Vježbalo se jahanje nizbrdo, uzbrdo, skakanje konjem preko jarka i ograde te obrambenih struktura. Cilj ovih vježbi bio je što bolje pripremiti jahače za borbu i izvršavanje različitih zadataka na različitim bojišnicama.[8]

U drugoj fazi se konjanike učilo kretati, rukovati oružjem i boriti u konjaničkoj formaciji. Prema taktičkoj i operativnoj namjeni konjanike se obučavalo za djelovanje u manjim formacijama koje brojnošću odgovaraju konjaničkom vodu i eskadronu,[9] pa do većih formacija, koje brojnošću odgovaraju konjaničkim pukovnijama i divizijama.[10] U formaciji se vježbalo jahanje u zatvorenom i

[8] KSENOFONT 2018: 123.

[9] Konjanički eskadron je osnovna, taktička formacija koja odgovara satniji u pješačkoj pukovniji. Naziv eskadron (eng. *squadron*, fr. *escadron*, njem. *schwadron* što na svim navedenim jezicima znači četverokut), dolazi od četvrtastog, odnosno kvadratnog borbenog poretka konjaništva u Tridesetogodišnjem ratu (1618 – 1648). Kasnije se oblik konjaničkog eskadrona promijenio, pa se konjaništvo raspoređuje u linije po dubini i širini. Eskadroni su bili podijeljeni na dvije konjaničke satnije, a satnije na manje odrede, obično od 12 konjanika, čiju je obuku vodio zapovjednik eskadrona. Jedan konjanički eskadron konjaničke pukovnije habsburške vojske u Tridesetogodišnjem ratu brojio je 200 konjanika i časnika. Godine 1711. kirasirske konjaničke pukovnije (teško konjaništvo opremljeno oklopom, fr. *cuirasse*, naoružano karabinom i sabljom) i dragunske konjaničke pukovnije srednjeg konjaništva bile su ustrojene od 6 konjaničkih eskadrona ukupne brojnosti 1009 konjanika i časnika, što je značilo 168 konjanika i časnika u svakom eskadronu, dok su husarske konjaničke pukovnije lakog konjaništva ukupno brojile 809 konjanika i časnika, odnosno 135 konjanika po eskadronu. Navedena se brojnost konjaničkih eskadrona konjaničkih pukovnija habsburške vojske zadržala tijekom rata za Austrijsko naslijeđe (1740 – 1748). Tijekom Sedmogodišnjeg rata (1756 – 1763) brojnost eskadrona konjaničkih pukovnija habsburške vojske varirala je između 100 časnika i konjanika u kirasirskim i dragunskim konjaničkim pukovnijama i 100 – 125 konjanika i časnika u husarskim konjaničkim pukovnijama. Brojnost eskadrona graničarskih husarskih konjaničkih pukovnija s područja Vojne granice u Hrvatskoj *(Grenz-Hussaren*), varirala je od 130 konjanika i časnika 1756. godine, 215 konjanika i časnika 1757. godine, 160 konjanika i časnika na početku 1758. godine, 250 na kraju 1758. godine, te naposljetku 100 konjanika i časnika 1761. godine. Zbog lakšeg zapovijedanja i operativnog djelovanja, brojnost eskadrona se tijekom 19. stoljeća pa do Prvog svjetskog rata ustalila na 180 časnika i konjanika po eskadronu, dok je jednu konjaničku pukovniju činilo 6 konjaničkih eskadrona; THÜRHEIM 1866a: 25; THÜRHEIM 1866b: 3; DUFFY 1977: 91–92; DUFFY 2000; 251–264; BASSETT 2016: 74–76; KATANIĆ 2022: 34.

[10] Konjaničku pukovniju čini 6 konjaničkih eskadrona ukupne brojnosti 1000 konjanika i časnika. Dvije konjaničke pukovnije čine konjaničku brigadu, a dvije brigade (4 konjaničke pukovnije) konjaničku diviziju, ukupne brojnosti 4000 konjanika i časnika. Dvije i više konjaničkih divizija čini konjanički korpus, operativnu i stratešku formaciju namijenjenu samostalnom djelovanju i izvršavanju kompleksnijih zadataka. Do ustroja prvih konjaničkih divizija dolazi tijekom

otvorenom poretku, podučavalo se konjanike konjaničkoj taktici za borbu protiv neprijateljskog konjaništva i pješaštva te ih se obučavalo za kratkoročno i dugoročno izviđanje i obavljanje raznih zadataka. Cilj ove knjige bio je doprinijeti izgradnji jakog atenskog konjaništva kao temelja jake atenske vojske, čime bi se uvećala politička moć Atene.

Khevenhüllerov konjanički priručnik Exercitium zu Pferd und zu Fuß sowohl über ein ganzes regiment, als auch über eine Compagnie oder kleinen Troupp ins besondere

Priručnik je napisan na njemačkom jeziku na kurzivnoj gotici. Tiskan je na ukupno 142 stranice. Sastoji se od uvoda (str. 3–7), 18 poglavlja numeriranih rimskim brojevima od I. do XVIII. podijeljenih na potpoglavlja označena arapskim brojkama (str. 9–139), zaključnim razmatranjima (str. 140–142), kazalom te popisom izvora i literature na kraju (bez paginacije). Ksenofontova metodologija konjaničke obuke jasno se vidi u strukturi Khevenhüllerova konjaničkog priručnika. Khevenhüller opisuje konjaničku obuku u dvije faze, pojedinačnoj i skupnoj u formaciji, daje upute konjaničkom zapovjedniku kako provoditi obuku, propisuje dužnosti podređenih časnika, poput zapovjednika eskadrona koji provodi obuku eskadrona u cjelini i obuku manjih konjaničkih odreda, ustrojenih od 12 konjanika, za potrebe izviđanja i vođenja malog rata (prepadi na neprijateljske izvidnice, straže, komunikacije i opskrbu).

Tematski, priručnik čine tri cjeline: 1. Obuka na konju (*zu pferd*, str. 7–66), 2. Obuka pješice, kada konjanici silaze s konja i djeluju sa zemlje (*zu fuss*, str. 67–127) i naposljetku 3. Obuka u eskadronu ili manjim postrojbama (*Exercitio einer Compagnie oder kleinen Troupp allein*, str. 128–140) koja se dijelila na obuku na konju (str. 129–133) i obuku pješice (str. 134–139). Zaključna razmatranja iznesena su u dijelu *Punckta zum Observieren* (str. 140–142).

U uvodu Khevenhüller objašnjava koji je cilj njegove knjige: naučiti konjanike i konjaničke zapovjednike konjaničkoj vještini kako bi se izbjegla konfuzija na bojnom polju i postigla maksimalna učinkovitost konjaništva na bojnom polju. Krajnji cilj konjaničke obuke jest „što bolje pobijediti neprijatelja u bitki“. To se postiže konstantnom vježbom, pojedinačnom i u različitim formacijama (vodovima, eskadronima, pukovnijama), na krilima borbenog poretka, radi čega je ključna disciplina da se konjanike i njihove časnike nauči djelovanju na različitim vrstama terena i izvođenju operacija u različitim uvjetima. Glavni zadatak konjaničkih

Francuskih revolucionarnih ratova (1792 – 1799), a konjaničkih korpusa tijekom Napoleonskih ratova (1799 – 1815). Tijekom Napoleonskih ratova mijenjala se brojnost konjaničkih pukovnija, primjerice, Hrvatska husarska konjanička pukovnija (*Régiment des hussards croates*) brojila je 1813. 69 časnika i dočasnika, 1515 konjanika i 1509 konja; *Vojna enciklopedija*, sv. 4, 1972, „Konjica“: 562; BRNARDIĆ I PAVLOVIĆ 2004: 33.

zapovjednika je naučiti konjanike kada i kako se izvodi konjanički juriš, kako se izvodi udar hladnim oružjem, kada i kako se koristi vatreno oružje na konju i pješice, te kako se djeluje u fazi napada, a kako u fazi obrane, bilo samostalno ili u koordinaciji s glavninom vojske, odnosno pješaštvom i topništvom.[11]

Očite poveznice s Ksenofontom, pored navedenih, vidljive su u drugom poglavlju (str. 11–18) u kojem se opisuje raspored, način kretanja i djelovanja konjaničke pukovnije u pohodu. Khevenhüller piše kako je najbitnije zadržati raspored, da se pojedine sastavnice ne odvoje, kako ne bi došlo do smanjenja udarne snage te paziti na razmak između redova. Pritom je važno napomenuti kako je položaj časnika i dočasnika izvan zatvorenog poretka formacije jednak onome koji opisuje Ksenofont u *O zapovjedniku konjice*. Najviši zapovjednik, stjegonoša, uvijek ide ispred formacije u sredini. Podređeni časnici jašu iza njega ispred formacije. Desno od formacije se nalaze ostali časnici, prema zapovjednom rangu od pročelja do začelja u jednom redu, a lijevo od formacije dočasnici prema istom rasporedu. Ovakav raspored služi usmjeravanju konjanika u zatvorenom poretku i održavanju discipline jer sprječava raspad formacije ukoliko se konji počnu kretati svaki u svojem smjeru.[12]

Podjela čitave pukovnije na dvije jednake polovice, kao i daljnja podjela eskadrona na vodove kao manje taktičke formacije, jasna je poveznica s Ksenofontom i njegovom uputom za podjelu konjaničke formacije radi lakšeg zapovijedanja i operativnog djelovanja. Dalje se svaka polovica dijelila na tri dijela: lijevo i desno krilo i glavninu snage (*corps de bataille*). Svaki dio bio je ustrojen od 4 konjanička eskadrona, što čini ukupno 12 konjaničkih eskadrona. Svaki eskadron je dalje bio podijeljen na tri voda kojima je zapovijedao razvodnik.[13]

Opisanim je značajkama obuke, taktičkim i operativnim namjenama konjaničke pukovnije kao cjeline te njezinih sastavnica kao manjih taktičkih formacija, Khevenhüller svojim priručnikom položio temelje razvoja habsburškog konjaništva u 18. stoljeću u jednakoj mjeri kako je to Ksenofont učinio u antici za razvoj grčkog konjaništva. Sve navedeno je posebno razvidno na taktičkoj razini, gdje je Khevenhüller uveo pojam konjaničkog voda (njem. *züge*), brojnosti od otprilike 25 konjanika, kao najmanje taktičke konjaničke formacije, na jednak način kako je i Ksenofont prije njega predlagao podjelu fila na manje dijelove. Pritom je i raspored časnika i konjanika u borbenim linijama, dvije ili tri ovisno o protivniku, bio identičan Ksenofontovu opisu. Tako su u prvu liniju postavljani pouzdani i obučeni konjanici i časnici s prethodnim iskustvom, u drugu tek unovačeni konjanici s manje borbenog iskustva radi čega su bili manje pouzdani od ovih u prvoj liniji, a u treću najviše rangirani časnici i iskusni, najpouzdaniji konjanici.[14]

[11] KHEVENHÜLLER 1739: 3–4.

[12] KHEVENHÜLLER 1739: 11.

[13] KHEVENHÜLLER 1739: 8.

[14] DUFFY 1977: 99.

Dodatno na navedeno, i Ksenofont i Khevenhüller bili su konjanički zapovjednici s bogatim životnim i ratnim iskustvom. Svoje konjaničke priručnike napisali su u vrlo sličnim povijesnim okolnostima s istim ciljem: izgradnjom snažnog konjaništva kao odlučujuće udarne snage kopnene grane vojske radi povećanja ukupne borbene moći vojske i političke moći države. Obojica su svojim konjaničkim priručnicima doprinijela razvoju vojne znanosti jer su položila temelje konjaničkog umijeća, čime je uvećana borbena moć vojski njihovih država. Naposljetku, dijelili su pristup i metodologiju u pisanju navedenih priručnika. Pristup je individualan i specifičan, dajući prednost pojedinačnom pred općim, što je razvidno u korištenju empirijsko-induktivne metode, logičkog silogizma kod metode analize i sinteze, usporedne metode i historijske metode. Na operativnoj i taktičkoj razini, istaknuli su važnost manjih sastavnica konjaničke formacije – Ksenofont file, Khevenhüller eskadrona – kao osnove konjaničkog djelovanja.

Sličnosti i razlike između Ksenofontova i Khevenhüllerova konjaničkog priručnika u povijesnom kontekstu

U domeni sličnosti i razlika između Ksenofontova i Khevenhüllerova konjaničkog priručnika značajno prevladavaju sličnosti: struktura rada, metodologija konjaničke obuke, ustroj i upotreba konjaništva u ratu i u miru, cilj rada, povijesni kontekst nastanka njihovih priručnika i osobno iskustvo oba autora. Razlike su tehničke prirode: proistječu iz napretka tehnologije konjaničkog ratovanja pojavom sedla i stremena te vatrenog oružja.

Britanski povjesničar Christopher Duffy u svojoj je knjizi *Military Experience in the Age of Reason* naglasio kako su visoki časnici europskih vojski tijekom 18. stoljeća proučavali vojna djela antičkih pisaca poput Herodota, Tukidida, Ksenofonta, Polibija i Cezara te crpili iz njihovih djela inspiraciju za svoja vlastita. Često su znali više o vojnoj povijesti antike nego o događajima iz neposredne prošlosti. Primjerice, recepcija djela rimskog vojnog pisca Publija Flavija Vegecija Renata[15] bila je tolika da je praktički smatran autorom 18. stoljeća.[16] Budući da su Ksenofontova djela do sredine 18. st. već bila prevedena na latinski, engleski i njemački jezik, visok je stupanj vjerojatnosti kako je Khevenhüller bio s njima upoznat. Kao konjanički časnik i konjanički zapovjednik, gotovo je sigurno tijekom svojeg vojničkog obrazovanja proučavao Ksenofontov priručnik *O zapo-*

[15] Flavije Vegecije Renat (lat. Flavius Vegetius Renatus) bio je rimski vojni pisac koji je živio od druge polovice 4. do prve polovice 5. st. poslije Krista. Autor je priručnika *Sažetak vojne vještine* (*Epitoma rei militaris*) u četiri knjige, koji se bavi vojnom vještinom, poput novačenja i obuke novaka, vojničkom organizacijom, taktikom, načinima izvođenja opsade i vođenja pomorskog rata. Spis je bio posvećen rimskom caru Teodoziju Velikom; *Hrvatska enciklopedija*, sv. 15, 2009, „Vegecije Renat, Flavije“: 308.

[16] DUFFY 1987: 39.

vjedniku konjice s ciljem stjecanja znanja o konjaničkom umijeću i ovladavanja konjaničkom vještinom.

U prilog ovoj tezi služi primjer rimskog vojnog pisca Arijana iz Nikomedije[17] koji je svoje vojno djelo *Taktika* o taktici rimskog konjaništva u potpunosti temeljio na Ksenofontovu konjaničkom priručniku *O zapovjedniku konjice*, zbog čega je među suvremenicima postao poznat kao „novi Ksenofont".[18]

Dva su glavna razloga zbog kojih je Ksenofont napisao *O zapovjedniku konjice*. Prvi je bio slabija kvaliteta grčkih konja i borbena moć grčkog konjaništva u odnosu na konje iz Azije i borbenu moć perzijskog konjaništva. Drugi razlog je povijesni kontekst nastanka knjige, u razdoblju kada konjaništvo postaje odlučujući faktor na bojištu i prerasta u udarnu snagu vojske. U vezi s prvim razlogom važno je istaknuti kako su grčki konji bili manji, slabiji i sporiji od azijskih, čime je njihov borbeni potencijal bio manji. Posljedica toga bila je da su grčko konjaničko umijeće i vještina grčkih konjanika bili inferiorni perzijskima. Konjaništvo i strijelci na konju bili su udarna snaga u sastavu perzijske vojske pomoću koje je Perzijsko Carstvo tijekom 6. i 5. stoljeća prije Krista osvojilo velike dijelove jugozapadne i južne Azije. Razlog tomu bili su povoljni zemljopisni uvjeti za konjogojstvo na području Perzijskoga Carstva. Suprotno navedenomu, na području antičke Grčke nisu postojali povoljni uvjeti za konjogojstvo. Iznimka je bila pokrajina Tesalija u sjevernoj Grčkoj. Bogata pašnjacima, Tesalija je bila „jako povoljna za poljodjelstvo i uzgoj konja po dolinama; zato bijaše znamenito tesalsko konjaništvo, koje sačinjavaše jezgru grčke vojske".[19]

U vezi s drugim razlogom, uloga konjaništva na bojnom polju promijenila se u prvoj polovici 4. stoljeća prije Krista. Došlo je do koordiniranog djelovanja pješaštva i konjaništva tijekom bitke. Konjaništvo više nije samo podržavalo pješaštvo, koje gubi ulogu udarne snage vojske, već postaje odlučujući faktor u bitki. Tijekom 5. st. pr. Kr. konjaništvo je djelovalo u fazi otvaranja i zatvaranja bitke. Obavljalo je izviđanje bojišnice, pružalo konjanički zastor pješaštvu štiteći ga od iznenadnog protivničkog napada, izvodilo prepade s ciljem remećenja protivničkog borbenog rasporeda te prekida njegovih komunikacija i opskrbe, a naposljetku je progonilo poraženog neprijatelja u završnoj fazi bitke. U prvoj polovici 4. st. pr. Kr. konjaništvo preuzima ulogu udarne snage vojske koja donosi odluku u bitki, i to tako da pravodobno zada odlučujući udarac neprijatelju u glavnom sukobu u kojem sudjeluje glavnina zaraćenih strana. Završni konjanički juriš, proveden

[17] Arijan Flavije (Nikomedija, Bitinija, oko 95 – Atena, oko 175), grčki povjesničar, filozof i pisac. Studirao je filozofiju u Nikopolu kod Epikteta. Oko 128. i 129. bio je rimski konzul, a nakon 130. do 138. namjesnik u Kapadociji. Najvažnija djela su mu povijesni spisi *Aleksandrov pohod* u kojem je napisao povijest vladavine Aleksandra III. Velikog i *Opis Indije* u kojem je opisao antičku Indiju; *Hrvatska enciklopedija*, sv. 1, 1999, „Arijan, Flavije": 369.

[18] *The Cambridge Companion to Xenophon* 2017: 55.

[19] MONTGOMERY 2000: 37; DURUY 2011: 3.

šok-taktikom, izazivao je psihološki udar na borbeni moral protivnika, zbog čega su se njegove formacije pod silinom konjaničkog naleta raspadale. Time je borbena moć konjaništva porasla jer je moralni učinak njegova djelovanja u bitki višestruko nadmašivao stvarne gubitke koje je nanosilo protivniku.[20]

Konjaništvo u 18. stoljeću, kao i u prvoj polovici 4. stoljeća prije Krista, postaje udarna snaga na bojištu. Khevenhüller je iz osobnog iskustva, poput Ksenofonta, spoznao moć konjaništva i smatrao ga ključnim za pobjede na bojnom polju, kojima se povećavala politička moć države. Obojica su koristila empirijsko-induktivnu metodu jer su posjedovali stvarno ratno iskustvo: bili su profesionalni časnici i konjanički zapovjednici kojima je vojni poziv obilježio život.

Ksenofont je stekao pravo ratno iskustvo već u Peloponeskom ratu, kada je služio u atenskoj konjici. Zatim je nakon pogibije Kira Mlađega u porazu njegove vojske kod Kunakse 401. g. pr. Kr.[21] preuzeo zapovjedništvo nad vojskom grčkih plaćenika, koje je sigurno doveo natrag u domovinu kroz Malu Aziju do grčkog grada Trapezunta,[22] na južnoj obali Crnoga mora, gdje su Grci prinijeli žrtve „[…] koje su obećali da će žrtvovati za spas, dok stignu u prijateljsku zemlju […]“.[23] Naposljetku je, kao konjanički zapovjednik, vodio spartansko konjaništvo u bitki kod Koroneje 394. g. pr. Kr.[24]

---

20 WORLEY 1994: 123.

21 Bitka kod Kunakse vodila se krajem rujna 401. g. pr. Kr. na istočnoj obali Eufrata, sjeverozapadno od Babilona, na području onodobnog Perzijskog Carstva, između vojske Kira Mlađega i perzijskoga kralja Artakserksa II. Prema Ksenofontovu opisu u *Anabazi*, vojsku Kira Mlađeg činilo je 10 400 hoplita, teških pješaka s kacigom i oklopom, naoružanih dugim kopljem (*doru*), kraćim kopljem za bacanje i probijanje (*saurōtēr*) i mačem, 2500 peltasta, lakih pješaka naoružanih kopljem za bacanje i štitom, 100 000 barbara (Perzijanaca i Grka pod perzijskom vlašću), 1600 grčkih i perzijskih konjanika te 20 bojnih kola. Na strani Artakserksa II. bilo je 900 000 perzijskih vojnika i časnika, 150 bojnih kola i 6000 perzijskih konjanika pod zapovjedništvom Artakserksa II., Tisaferna i Gobrija. Bitka je završila pobjedom vojske Artakserksa II. Unatoč pobjedi grčkih plaćenika protiv lijevog perzijskog krila pod Tisafernovim zapovjedništvom, sastavljenim od pješaštva i konjaništva, zbog pogibije Kira Mlađeg u konjaničkom jurišu na perzijski centar pod Artakserksovim zapovjedništvom, nestalo je razloga za daljnju borbu jer je propao politički cilj pohoda: uspon spartanskog saveznika Kira Mlađeg na perzijsko prijestolje. KSENOFONT 1899: 22–23; COLE 2021: 269.

22 Današnji Trabzon, grad i luka na obali Crnoga mora u sjeveroistočnoj Turskoj. Osnovali su ga Grci u 8. st. pr. Kr, Rimljani osvojili u 1. st. pr. Krista, od 5. st. u sastavu je Bizanta, a od 1204. do 1461. glavni grad Trapezuntskog Carstva kada su ga osvojili Osmanlije. U antičkom razdoblju zvao se Trapezus; *Hrvatska enciklopedija*, sv. 11, 2009, „Trabzon“, 1.

23 KSENOFONT 1899: 103–104.

24 Koroneja (grč. *Κορώνεια, Korṓneia*) je grad u antičkoj grčkoj pokrajini Beociji s hramom Atene Itone, svetištem svih Beoćana. Bitka kod Koroneje odigrala se 14. kolovoza 394. g. pr. Kr. tijekom Korintskoga rata (395 – 387. g. pr. Kr) koji se vodio između Sparte i njezinih saveznika s jedne i saveza Tebe, Atene, Korinta i Argosa s druge strane. Spartanci su vođeni kraljem Agesilajem I. pobijedili u ovoj bitki. Procjenjuje se da je na spartanskoj strani bilo 15 000 teških pješaka (hoplita), a na strani Tebe, Atene, Korinta i Argosa 20 000 teških pješaka (hoplita). Tebanski gubici se procjenjuju na 600 vojnika i časnika, a spartanski na 300, uključujući i kralja Agesilaja

S druge strane, feldmaršal Khevenhüller priključio se habsburškom konjaništvu 1702. s navršenih 19 godina, u sličnoj životnoj dobi kao i Ksenofont u Peloponeskom ratu. Reputaciju vrsnog konjaničkog zapovjednika potvrdio je u završnoj fazi Velikog turskog rata 1683 – 1718, u Protuturskom ratu 1737 – 39. i u Prvom šleskom ratu 1740 – 1742. U prilog tome može se navesti primjer njegova energičnog i učinkovitog djelovanja tijekom Protuturskog rata 1737. godine.

Nakon neuspješnog pokušaja habsburške vojske da osvoji Vidin, osmanska je vojska prešla u protunapad i 28. rujna 1737. napala Khevenhüllerovu vojsku od 4 000 konjanika, koja se nalazila u Radujevcu. Procjenjuje se da je osmanska vojska bila pet puta brojnija od Khevenhüllerove. Idućega dana, 29. rujna 1737, Khevenhüller se na čelu svoje konjaničke vojske probio do glavnine habsburške vojske kod Brze Palanke. Ubrzo potom je pozvan u Beč kako bi preuzeo vrhovno zapovjedništvo nad habsburškom vojskom na Balkanu. Vratio se na bojište sjeverne Srbije i sjeverozapadne Bugarske s velikom reputacijom. Pri spomenu njegova imena osmanske su postrojbe bježale s bojišta, zbog čega je osmanska vojska bila prisiljena prekinuti opsadu utvrde Rače, napustiti utvrđeni položaj u Smederevskoj Palanci i na brzinu se povući u tvrđavu Orşovu.[25]

Iskusivši moć konjaništva i njezin borbeni potencijal, obojica su autora zagovarali ustroj jakog konjaništva i upozoravali na opasnost za državu koja zanemaruje razvoj ovog roda kopnene grane vojske. Ksenofont u *Grčkoj povijesti* ističe brojne primjere u kojima pokazuje borbenu moć konjaništva. Posebno je zanimljiv opis spartanskog poraza u bitci kod Leuktre 371. g. pr. Kr.[26] Zbog spartanskog grubog zanemarivanja

---

I., koji je bio teško ranjen. Ksenofont je detaljno opisao ovu bitku u trećem poglavlju pete knjige *Grčke povijesti* (*Helenika*). Navodi kako je na strani Sparte bilo puno više peltasta od protivnika, a da je konjaništvo bilo brojno na obje strane. Važan je njegov opis karakterističnog borbenog rasporeda spartanske i tebanske vojske. Konjaništvo obje strane bilo je postavljeno na krilima falange. Na spartanskoj strani su lijevo krilo falange držali spartanski saveznici Orhomenjani, dok je na desnom krilu bio spartanski kralj Agesilaj I. s elitnom spartanskom postrojbom 300 vitezova, teških pješaka-oklopnika kraljeve straže (*hippeis*). Na suprotnoj strani su Tebanci držali desno, a Argivci lijevo krilo. Zanimljivo, Ksenofont ističe kako je bitka kod Koroneje bila najvažnija bitka njegova doba jer borbi „nije bila ravna niti jedna druga bitka našeg doba" (*Xen*. *Helen*. IV, 3, 16). Zbog sudjelovanja u bitki na strani Sparte, Ksenofont je, najvjerojatnije neposredno nakon njezina završetka, izgnan iz rodne Atene. S druge strane, nagrađen je od Sparte imanjem kod Skilunta; KSENOFONT 2001: 130; COLE 2021: 288–290; HIGGINS 1977: 22.

[25] *Biographien k.k. Heerführer und generale* 1888: 34.

[26] Leuktra je antički grad u grčkoj pokrajini Beociji koji se nalazi jugozapadno od Tebe. Bitka kod Leuktre odigrala se u srpnju 371. g. pr. Kr. između spartanske vojske pod vodstvom kralja Kleombrota, brojnosti 10 000 hoplita i peltasta i 1000 konjanika i tebanske vojske pod vodstvom Epaminonde, brojnosti 7 000 hoplita i peltasta sa 700 konjanika. Bitka se vodila u ravnici između dva brežuljka radi čega je konjaništvo obje vojske bilo raspoređeno ispred pješačke falange, umjesto uobičajenog rasporeda na krilima borbenog rasporeda. Tebanci su u ovoj bitki odlučujuće porazili Spartance, čime je razbijen mit o spartanskoj nepobjedivosti na bojnom polju, prekinuta dominacija Sparte nad Grčkom i započeta dominacija Tebe koja je trajala do bitke kod Mantineje 362. g. pr. Kr. Poginuo je spartanski kralj Kleombrot, spartanska

konjaništva u godinama prije odlučujuće bitke kod Leuktre, slaba kvaliteta spartanskog konjaništva i loše zapovijedanje spartanskih konjaničkih zapovjednika bili su glavni uzroci spartanskog poraza. Ovako je to opisao Ksenofont: „Tebanska je konjica bila dobro uvježbana zahvaljujući ratu s Orhomenjanima i s Tespijcima, dok su lakedemonski konjanici u to doba bili posve slabi. Naime, kod njih su konje držali samo najbogatiji; tek kad bi se objavio početak rata, određeni bi ljudi dobili konje i bez pripreme krenuli u borbu s oružjem koje bi im bilo dodijeljeno. Osim toga, na konjima su jahali tjelesno najslabiji vojnici i oni najmanje željni počasti“.[27]

Atena je tijekom druge polovice 4. st. pr. Kr. nastojala vratiti vodeći položaj u Grčkoj, izgubljen porazom u Peloponeskom ratu. Način da to postigne zahtijevao je obnovu mornarice i kopnene vojske, a posebno obnovu konjaništva, dotada slabe točke atenske vojske. Da su Atenjani poslušali Ksenofontove savjete, razvidno je na primjeru bitke kod Mantineje 362. g. pr. Kr.[28] Primjena taktičkih i operativnih

je vojska gotovo uništena, spartanski su gubici bili oko 1000 vojnika i časnika, a tebanski 300. Dva su glavna razloga tebanske pobjede. Prvi je bio odlučujuća pobjeda tebanskog konjaništva nad spartanskim i učinkovitije djelovanje tebanskog konjaništva protiv spartanskog pješaštva u kasnijoj fazi bitke. Drugi je bio razbijanje spartanskog desnog krila, tradicionalno najjačeg dijela spartanskog borbenog rasporeda na kojem je bilo težište napada, gdje je bio spartanski kralj s elitnom spartanskom postrojbom 300 vitezova, teških pješaka oklopnika kraljeve straže (*hippeis*) i hoplitima raspoređenima u 12 redova po dubini. Epaminonda je kosim poretkom, ofenzivnim lijevim krilom sastavljenim od najboljih hoplita raspoređenih u 50 redova po dubini i defanzivnim centrom i desnim krilom s hoplitima raspoređenima u 8 redova po dubini u potpunosti iznenadio Spartance i nanio im odlučujući poraz. Pogibija kralja Kleombrota i uništenje 300 najboljih spartanskih ratnika uzrokovalo je raspad spartanske vojske. Za proučavanje vojne povijesti i vojničkog umijeća starih Grka, bitka kod Leuktre označava prekretnicu u povijesti ratovanja jer je inovativna Epaminondina taktika omogućila tebanskom konjaništvu i pješačkoj falanzi da odlučujuće pobjedi brojčano nadmoćnu spartansku vojsku. Glavni je i vremenski najbliži izvor za bitku i događaje koji su joj prethodili Ksenofont Atenjanin u petoj i šestoj knjizi svoje *Helenske povijesti*. Od kasnijih autora o tim zbivanjima govore Diodor Sikulski, te potom Plutarh i Pauzanija; RAC 1902: 228; CROSS 1998: 19–22; POSAVEC 2018: 40; COLE 2021: 316–327.

27 KSENOFONT 2001: 216.

28 Mantineja je antički grad u istočnoj Arkadiji na Peloponezu, osnovana oko 500. g. pr. Kr, važno prometno središte jer se nalazila na raskrižju puteva za Lakoniju, Argolidu i ostatak Arkadije radi čega su se kod Mantineje vodile tri važne bitke koje su usmjerile daljnji tijek povijesti antičke Grčke, a grad je bio razoren. Prva je bila bitka 418. g. pr. Kr. u Peloponeskom ratu, druga bitka 362. g. pr. Kr. u ratu Tebe na čelu Beocijskog saveza s jedne (Argos, Tesalija, Mesena) te Sparte i njezinih saveznika (Atena, Ahaja, Mantineja) s druge strane, i treća 207. g. pr. Kr. između Ahajskog saveza i Sparte. U drugoj bitki 362. g. pr. Kr. sudjelovali su svi polisi tadašnje Grčke. Tebance je vodio Epaminonda, a Spartance kralj Agesilaj II. Prema Diodoru, na strani Sparte i saveznika bilo je 20 000 pješaka i 2000 konjanika, a na strani Tebe i saveznika 30 000 pješaka i 3000 konjanika. Epaminondina inovativna taktika i varka – postavljanje konjaništva u klin kos poretka radi težišnog djelovanja na lijevom krilu protiv desnog krila protivnika i postavljanje duboke kolone pješaka od 50 vrsta iza konjaništva – odlučila je bitku u korist Tebanaca. Međutim, Epaminondina smrt u konjaničkom jurišu na spartansko desno krilo, kojim je odlučujuće poraženo spartansko konjaništvo i pješaštvo, demoralizirala je Tebance koji se nisu nastavili boriti, pa su pobjedu proglasile obje strane. *Vojna enciklopedija*, sv. 5, 1973, „Mantineja“: 277–278.

savjeta Ksenofonta, omogućila je atenskom konjaništvu ravnopravnu borbu protiv tebanskoga i tesalskoga konjaništva. U pojedinim prilikama atensko je konjaništvo protivnike porazilo i natjeralo u bijeg. Pritom su atenski konjanici nosili okrugle kacige beoćanskog tipa, dok su konjanici na strani Tebe obojali svoje kacige istoga tipa u bijelo, kao vidljiv znak raspoznavanja na bojišnici. Taktički gledano, atensko je konjaništvo bilo učinkovito. Hrabro je jurišalo na protivničko konjaništvo, bez obroka izvodilo prepade na neprijateljske konjaničke postrojbe i time spasilo zemljišne posjede i stanovništvo svojih saveznika od pljačke i razaranja, ne osvrćući se na činjenicu da glavna bitka s tesalskim i tebanskim konjaništvom, koje je bilo na glasu kao najbolje u Grčkoj, tek predstoji. No, kako navodi Ksenofont: „... čini se da je božanstvo odredilo granicu do koje im je bila dopuštena pobjeda“.[29]

U glavnoj bitki kod Mantineje, unatoč lokalnoj, taktičkoj pobjedi atenskoga konjaništva protiv tebanskog i tesalskog na lijevom krilu spartanskog borbenog rasporeda, nasuprot desnom tebanskom krilu, Tebanci su odnijeli pobjedu zbog odlučujuće pobjede tebanskog konjaništva protiv spartanskog na tebanskom lijevom, a spartanskom desnom krilu. Ksenofont je opisao ključni razlog odlučujuće tebanske pobjede: „Epaminonda je izveo čete s kljunom naprijed, poput troveslarke, misleći kako će, uspije li bilo gdje probiti konjicu, uništiti čitavu neprijateljsku vojnu silu [...] Neprijatelj je svoje konjanike svrstao poput falange hoplita, šest redova u dubinu i bez pomoćnih pješaka, a Epaminonda je ojačao navalne konjaničke redove i među njih svrstao pomoćne pješake; mislio je da će svladati čitavu protivničku vojsku probije li njihovu konjicu – naime, vrlo je teško pronaći ljude koji bi pristali ostati na svojem mjestu kad vide neke od svojih drugova kako bježe. Kako Atenjani s lijevog krila ne bi mogli priskočiti u pomoć onima do sebe, postavio je i konjanike i hoplite na neke brežuljke nasuprot njima, želeći zadati Atenjanima strah da će te čete navaliti na njih s leđa pokušaju li krenuti u pomoć. Tako je uredio svoj napad i nade ga nisu iznevjerile, naime, svladavši protivnike na mjestima gdje je udario u navalu, čitavu je njihovu vojsku natjerao u bijeg“.[30]

Iz ovoga Ksenofontova opisa razvidno je kolika je bila moć konjaništva. Ono je svojim djelovanjem izazivalo strah kod protivnika i donosilo odluku u bitki. Političke i vojne posljedice za sukobljene grčke polise nakon bitke kod Mantineje bile su ozbiljne. Potpisan je mir kojim je okončan rat, ali su sve strane bile toliko iscrpljene da se nisu mogle oporaviti od gubitaka, razaranja i financijskog troška rata, zbog čega se nisu mogle oduprijeti kasnijoj makedonskoj vlasti nad Grčkom. Kako piše Ksenofont u svojoj *Grčkoj povijesti*: „Nakon ove borbe je u Grčkoj nastalo još više nereda i zbrke negoli prije“.[31]

[29] KSENOFONT 2001: 266–267; SEKUNDA I RAVA 2025: 49.

[30] KSENOFONT 2001: 269.

[31] KSENOFONT 2001: 270.

S druge strane, Habsburška Monarhija se 1739. našla u položaju ugrožene sile. Poput Atene u prvoj polovici 4. st. pr. Kr, izgubila je dominantan položaj u Srednjoj Europi i na Balkanu, čime je bio ugrožen njezin status velesile u Europi. Nakon poraza u Protuturskom ratu (1737 – 1739), završeno je razdoblje povrata područja izgubljenih u osmanskim osvajanjima, koje je Habsburška Monarhija ponovo stekla tijekom Velikog turskog rata (1683 – 1718). Beogradskim mirom, sklopljenim 18. rujna 1739. između Osmanskoga Carstva, Habsburške Monarhije i Ruskog Carstva, Monarhija se morala odreći područja stečenih mirom u Požarevcu 1718: sjeverne Srbije s Beogradom i Male Vlaške. Granica između Osmanskog Carstva i Habsburške Monarhije postavljena je na riječnoj liniji Dunava i Save. To je bila granica Monarhije sve do završetka Prvoga svjetskog rata 1918, dok je nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1878. granica na jugoistoku bila pomaknuta na Drinu. Političke su posljedice Beogradskog mira za Habsburšku Monarhiju bile gubitak vodećeg položaja na zapadnom Balkanu i okretanje Crne Gore Rusiji, izvan austrijskog utjecaja.[32]

Pored navedenih političkih posljedica i gubitka teritorija, osobito su teške bile vojne posljedice. To je dodatno ugrozilo položaj Habsburške Monarhije jer je došlo do pada borbene moći njezine vojske. Iako je kvaliteta habsburškog pješaštva i konjaništva bila izvanredna, stanje vojske u cjelini bilo je loše zbog premale brojnosti u odnosu na prevelik teritorij koji je morala pokrivati, slabog vodstva – budući da su zapovjednici postrojbi zanemarivali obuku, opskrbu i održavanje vojske nastojeći biti bliže dvoru umjesto da vode život vojskovođe – te, naposljetku, rivalstva između najviših habsburških zapovjednika koji su imali suprotstavljene poglede na strategiju i doktrinu habsburške vojske, kao i na njezin daljnji razvoj. Iz toga razloga Bassett zaključuje kako je habsburška vojska „atrofirala zbog pasivnosti i inercije“, dok su se istovremeno velika financijska sredstva trošila na diplomatske napore cara i kralja Karla VI. radi priznanja Pragmatičke sankcije. Nevoljko je Karlo VI. pristao na reformu vojske 1739. godine.[33]

U sklopu ovih vojnih reformi feldmaršal Ludwig Andreas Khevenhüller predložio je ustroj modernog, snažnog konjaništva, koje će poslužiti kao temelj moderne i snažne habsburške vojske. Khevenhüllerov cilj bio je isti kao i Ksenofontov: izgradnjom jakog konjaništva uvećati borbenu moć vojske u cjelini što bi rezultiralo povećanjem političke moći države. Osobito je važno naglasiti kako je Khevenhüller djelovao u nepovoljnim okolnostima. Car i kralj Karlo VI. iznenada je umro 20. listopada 1740. u Beču nakon kratkotrajne bolesti. Na habsburškom prijestolju naslijedila ga je najstarija kći Marija Terezija kojoj su Francuska, Pruska, Španjolska i Bavarska osporavale pravo na habsburško naslijeđe.

[32] ROIDER JR. 1972: 195; ROTHENBERG 2022: 257.

[33] BASSETT 2016: 80–84.

Mlada carica i ugarsko-hrvatska kraljica nije imala ni podršku običnog stanovništva Monarhije. Smatrajući njezin uspon na prijestolje nelegitimnim, lokalno se stanovništvo izvan Beča pobunilo protiv nje. K tome je pruski kralj Fridrik II. 16. prosinca 1740. invazijom Šleske započeo Prvi šleski rat (1740 – 1742) i dao poticaj drugim europskim silama da otpočnu neprijateljstva protiv Marije Terezije s ciljem prisvajanja dijelova teritorija Habsburške Monarhije. U opisanim okolnostima bavarski kralj Karlo VII. Albert započeo je pohod na Beč. Khevenhüller, u međuvremenu imenovan vrhovnim vojnim zapovjednikom habsburške vojske, poduzeo je niz mjera za podizanje ratne spreme. Organizirao je obranu Beča, logistiku vojske i unaprijedio vojnu infrastrukturu na području Austrije (povećanje ratne spreme utvrda, utvrđenih riječnih linija i mostobrana). Primjenom defanzivne strategije, utemeljene na konjaničkim prepadima na bavarske snage i presijecanju njihovih komunikacijskih i opskrbnih linija, uspio je odvratiti bavarskog kralja od pohoda na Beč, premda su bavarske snage dospjele do Svetog Hipolita, udaljenog 80 km zapadno od prijestolnice. Umjesto toga, bavarski je kralj krenuo prema Pragu s ciljem da se ondje okruni za kralja Češke. Time je Khevenhüller dobio na vremenu, pa je uspio okupiti glavninu habsburške vojske s ciljem ponovnog osvajanja Donje Austrije i upada u Bavarsku kako bi rat prenio na teritorij neprijatelja.[34]

Pozitivni učinci Khevenhüllerove reforme bili su vidljivi tijekom Rata za austrijsko naslijeđe, kada je habsburško konjaništvo uspješno djelovalo protiv pruskog. Međutim, nakon Khevenhüllerove smrti dolazi do pada kvalitete habsburškog konjaništva, zbog čega je ono u operativnom i taktičkom smislu zaostajalo za pruskim u Sedmogodišnjem ratu, ponajprije zbog grubog zanemarivanja njegove metodologije konjaničke obuke.[35]

Iz navedenih razloga razvidno je da postoji očigledna poveznica između dvojice autora i njihovih djela. Unatoč činjenici da ne postoji neosporan dokaz da je Khevenhüller koristio upravo Ksenofontovu knjigu kao predložak za svoj konjanički priručnik – budući da se, u krajnjoj liniji, u uvodu svojega djela na njega ne poziva – ta mu je knjiga zasigurno bila poznata. Naime, u godinama kada je Khevenhüller pisao svoj konjanički priručnik, Ksenofontov književni opus već je bio preveden na europske jezike, pa tako i na njemački.

Zaključak

Kao dobri poznavatelji konjaničke psihologije i umijeća s bogatim ratnim iskustvom, Ksenofont i Khevenhüller su svojim priručnicima znatno pridonijeli razvoju konjaničkog umijeća, djelujući u vrlo sličnim povijesnim okolnostima i s istim ciljem. Ti su ciljevi u velikoj mjeri ostvareni jer je konjaništvo država

[34] *Biographien k.k. Heerführer und generale* 1888: 35; STOLLBERG-RILINGER 2021: 84–90.

[35] DUFFY 2000: 414.

kojima su prvenstveno namijenili svoje priručnike – a koje je s vremenom postalo općim dobrom u proučavanju konjaničkog umijeća u sklopu ratne vještine – podiglo svoju borbenu moć i učinkovitost. Time je iz sekundarnog, pomoćnog roda kopnene grane vojske preraslo u njezinu udarnu snagu.

Sustavnim izlaganjem dužnosti konjaničkog zapovjednika i konjanika, postavili su temelje deontologije konjaničke profesije, izložili njezine zakonitosti u skladu s prirodom konjaničkog poziva i ukazali na mogućnosti iskorištavanja borbenog potencijala konjaništva na brojnim primjerima.

Bibliografija

BASSET, Richard. 2016. *For God and Kaiser*. *The Imperial Austrian Army from 1619 to 1918*. New Haven; London: Yale University Press.

BRNARDIĆ, Vladimir, Darko PAVLOVIĆ. 2004. *Napoleon's Balkan Troops*. London: Osprey.

COLE, Myke. 2021. *The Bronze Lie*. *Shattering the Myth of Spartan Warrior Supremacy*. London: Osprey.

DUFFY, Christopher. 1977. *The Army of Maria Theresa*. *The Armed Forces of Imperial Austria, 1740-1780*. New York: Hippocrene Books.

DUFFY, Christopher. 1987. *The Military Experience in the Age of Reason*. London; New York: Routledge&Kegan Paul.

DUFFY, Christopher. 2000. *Instrument of War*. *Volume I*. *The Austrian Army in The Seven Years War*. Rosemont: Emperor's Press.

DURUY, Victor. 2011. *Poviest Grčka s kartom stare Grčke*. Preveo i uredio s francuskog na hrvatski Petar Tomić. Zagreb: vlastita naklada Ivan Kiš.

Geschichte und Thaten des jüngstverstorbenen grossen Kriegs-Helden, Ludwig Andreas des hel. röm. Reichs Grafen v. Khevenhüller. 1744. Breslau; Leipzig.

HIGGINS, William Edward. 1977. *Xenophon*. *The Problem of the Individual and the Society of the Polis*. New York: State University of New York Press.

Hrvatska enciklopedija. Sv. 1. 1999. „Arijan, Flavije", ur. Dalibor Brozović, 369. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Hrvatska enciklopedija. Sv. 3. 2001. „Eugen Savojski", ur. Dalibor Brozović, 536. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Hrvatska enciklopedija. Sv. 6. 2004. „Ksenofont", ur. August Kovačec, 313. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Hrvatska enciklopedija. Sv. 10. 2008. „Stremen", ur. Slaven Ravlić, 285. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Hrvatska enciklopedija. Sv. 11. 2009. „Trabzon", ur. Slaven Ravlić, 1. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Hrvatska enciklopedija. Sv. 11. 2009. „Vegecije Renat, Flavije“, ur. Slaven Ravlić, 308. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Hrvatska enciklopedija. Sv. 11. 2009. „Vojne vještine“, ur. Slaven Ravlić, 475. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Hrvatski biografski leksikon. Sv. 7. 2009. „Khevenhüller, Ludwig Andreas“, ur. Trpimir Macan, 287–288. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

HUMBLE, Noreen. 2022. *Xenophon of Athens*. *A Socratic on Sparta*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mittheilungen des K. und K. Kriegs-archives. 1893. Beč: Ratni arhiv.

KATANIĆ, Filip. 2022. *Posljednji dani viteštva*. *Konjaničke bitke Prvog svjetskog rata i Hrvati*. *Knjiga prva – početak rata 1914*. Zagreb: Despot infinitus.

KSENOFONT. 1899. *Ksenofonovi izabrani spisi. Dio drugi*. *Ksenofonova Anabaza*. Preveo i uredio Stjepan Senc. Zagreb: Matica hrvatska, 1–184.

Ksenofont 2001: *Grčka povijest*. Prevela i priredila Ana Galjanić. Zagreb: Matica hrvatska.

Ksenofont 2018: *O konjaničkom umijeću*. *O zapovjedniku konjice*. Preveli i komentirali Maja Matasović i Ranko Matasović. Zagreb: Latina et Graeca.

KHEVENHÜLLER, Ludwig Andreas. 1739. *Exercitium zu Pferd und zu Fuß sowohl über ein ganzes Regiment, als auch über eine Compagnie oder kleinen Troupp ins besondere*. Beč: Johann Paul Krauss Verlag.

MONTGOMERY, Bernard Law. 2000. *A Concise History of Warfare*. Ware: Wordsworth editions.

POSAVEC, Vladimir. 2018. Velike bitke grčko-rimske antike. Bitka kod Leuktre. *Latina et Graeca* 2/34: 39–46.

RAC, Koloman. 1902. *Život starih Grka*. Zagreb: Matica hrvatska.

ROIDER JR., Karl A. 1972. The Perils of Eighteenth-Century Peacemaking: Austria and the Treaty of Belgrade, 1739. *Central European history* 5/3: 195–207.

ROTHENBERG, Gunther Erich. 2022. *Vojna granica u Hrvatskoj, 1740-1881*. Prijevod s engleskog Gojko Mišković. Zagreb: Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“.

SEKUNDA, Nicholas, Giuseppe RAVA. 2025. *The Athenian Army 507 – 322 BC*. London: Osprey.

The Encyclopedia of Warfare. 1998. Uredio Robin Cross. London: Greenwich Editions.

The Oxford Companion to Classical Civilization. 2014. Urednici Simon Hornblower, Antony Spawforth i Esther Eidinow. Oxford: Oxford university Press.

The Cambridge Companion to Xenophon. 2017. Uredio Michael A. Flower. Cambridge: Cambridge University Press.

THÜRHEIM, Andreas Joseph. 1878. *Feldmarschall Ludwig Andreas Graf von Khevenhüller-Frankenburg*. *Seiner Grossen Herrscherin „treuer Vasall Und Beschützer“, 1683-1744*. *Eine Lebensskizze*. Beč: Wilhelm Braumüller.

THÜRHEIM, Andreas Joseph. 1866. *Die Reiter-Regimenter der k.k. österreischen Armee. I. Band. Die Kürassiere und Dragoner. Historische Skizzen, chronologisch geordnete*

Brüchstustucke Regimenterweise bearbeitet von einem ehemaligen Kavallerie-Offizier. Beč: F.B. Geitler's Verlagsbuchhandlung.

THÜRHEIM, Andreas Joseph. 1866. *Die Reiter-Regimenter der k.k. österreischen Armee. II. Band. Die Hussaren. Historische Skizzen, chronologisch geordnete Brüchstustucke Regimenterweise bearbeitet von einem ehemaligen Kavallerie-Offizier*, Beč: F.B. Geitler's Verlagsbuchhandlung.

Vojna enciklopedija. Sv. 4. 1972. „Kevenhiller Ludvig", 308. Beograd: Vojnoizdavački zavod.

Vojna enciklopedija. Sv. 4. 1972. „Konjica", 562. Beograd: Vojnoizdavački zavod.

Vojna enciklopedija. Sv. 5. 1973. „Mantineja", 277–278. Beograd: Vojnoizdavački zavod.

WORLEY, Leslie J. 1994. *Hippeis*. *The Cavalry of Ancient Greece*. New York; London: Routledge.

Xenophon 1972: *The Persian Expedition*. Translated by Rex Warner, with an Introduction and Notes by George Cawkwell. London: Penguin Books.

Xenophon 1979: *A History of My Times*. Translated by Rex Warner, with an Introduction and Notes by George Cawkwell. London: Penguin Books.

The Influence of Xenophon's Book *The Cavalry Commander* on the Development of Cavalry in the Habsburg Monarchy in the 18th Century

The paper examines the influence of Xenophon's book *The Cavalry Commander* on the development of cavalry in the Habsburg Monarchy during the 18th century. Xenophon's *The Cavalry Commander* is considered the first systematic written account on cavalry in European literature. This book laid the foundation for cavalry training and the use of cavalry in war and peace for the future. By stipulating the standards that the Athenian cavalry force and its commander must meet in order to create a powerful instrument of war – cavalry – and use it in war and peace as an instrument to increase the political power of the state, Xenophon influenced cavalry commanders and military thinkers in the age of the Enlightenment, notably, the Habsburg Field Marshal Ludwig Andreas Khevenhüller. In his book, Xenophon described the duties of the Athenian cavalry commander, the organization of smaller units into tactical and operational formations for specific cavalry actions and operations, different styles of riding, training, and the use of cavalry weapons like the long lance for thrusting or shorter javelins for throwing. In short, the book details the entire process of becoming a professional cavalryman. The structure, approach, methodology and aim of Xenophon's book had been used as a model for the first systematic, written cavalry manual in the Habsburg Monarchy for the entire Habsburg cavalry force. Written in 1739 by the Austrian Field Marschall

Ludwig Andreas Khevenhüller, an experienced and distinguished Habsburg cavalry commander like Xenophon himself, this manual was titled *Exercitium zu Pferd und zu Fuß sowohl über ein ganzes regiment, als auch über eine Compagnie oder kleinen troupp ins besondere* (*Rules and Regulations for exercises on horseback and on foot*, Vienna, 1739), later known as the *Khevenhüller Regulation of 1739*. Like his role model Xenophon 2107 years earlier, Khevenhüller endeavoured to create a powerful instrument of war – the Habsburg cavalry – for the same reasons as Xenophon had done, to lay the foundation of cavalry drill and training for the entire Habsburg army during 18th century. The cavalry regulation of 1796, *Neustes reglement für die sämtliche Kaiserlich Königliche Kavallerie* (*New Regulation for entire Imperial and Royal Cavalry,* Frankfurt; Leipzig, 1796) is entirely based on the *Khevenhüller Regulation*, therefore providing proof of continuity in cavalry drill and training from Khevenhüller to the end of the 18th century. In this respect, the paper analyses similarities and differences between the two, particularly because both authors employed empirical-inductive, comparative, historical, and analytical-synthetic methods in their works as forms of argumentation. Given that both authors lived, worked, and served as cavalry commanders in broadly comparable historical circumstances, it is noteworthy how the influence of ideas, concepts and practices of military art in antiquity found its place in the period of firepower and the emergence of modern warfare.

Key Words: Xenophon, *The Cavalry Commander*, cavalry, cavalry art, Khevenhüller, Khevenhüller Cavalry Regulation of 1739, The Habsburg Monarchy

Ključne riječi: Ksenofont, *O zapovjedniku konjice*, konjaništvo, konjaničko umijeće, Ludwig Andreas Khevenhüller, Khevenhüllerov konjanički priručnik, Habsburška Monarhija, 18. stoljeće

Filip Katanić
10000 Zagreb
katani.filip@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 2

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Gostujući urednici / Guest editors
Teodora Shek Brnardić, Zrinka Blažević, Filip Novosel, Iva Mandušić, Marta Jurković

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

Lektura / Language editors
Jure Trutanić (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak" http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp